

2. TÉMA ANIMAL RATIONALE

2.1 LECKE CSUPASZ MAJOM (20 PERC)

Kant szerint a filozófia alapvető kérdései végül egyetlen kérdésben sűrítethetők: „*Mi az ember?*” E kérdéshez szorosan kapcsolódik az emberi természetre vonatkozó kérdésfelvetés. Arisztotelész az embert eszes állatként (λόγον ἔχων; lat: animal rationale), míg Desmond Morris csupasz majomként (Naked Ape) határozta meg. Ebben a leckében az embert mint egy speciális állatot, jelesül emberszabású majmot vizsgáljuk.

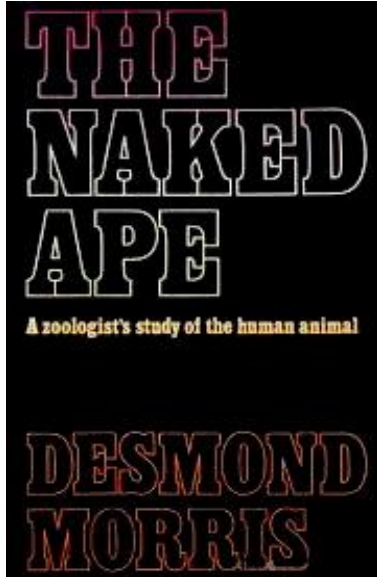
2.1.1 Az ember meghatározása

Első látásra Arisztotelésznek az emberre vonatkozó meghatározása egyértelműnek tűnik, egy alaposabb elemzés azonban feltárja a problémákat. Egyrészt az állat fogalom a póktól a macskáig nagyon különböző állatot foglal magába. Világos, hogy az ember nem egy speciális pók vagy macska, miközben ma már széles körben elfogadott, hogy az ember egy speciális majom. Nem tudhatjuk, hogyha Arisztotelész evolúciós ismeretekkel rendelkezik, akkor is 'az ember egy racionális állat' kifejezést használta volna, vagy inkább azt mondta volna, hogy az 'ember egy racionális majom'.

Ha az embert állatként definiáljuk, akkor általában hangsúlyozzuk az állati sajátosságokat: heterotróf, többsejtű, ivarosán szaporodás, reflexes, ösztönös viselkedés. Ha az embert emberszerű majomként definiáljuk, ahogy azt tette Morris akkor az emberszabású majmok speciális tulajdonságait is hangsúlyozzuk: fejlett agy, főleg növényevés, nemi dimorfizmus, nincs farkuk, két lábon is tudnak járni stb. Mindkét meghatározás mellett lehet érvelni.

Sajnos az arisztotelészi meghatározás másik eleme a 'racionális' (logosz) fogalom még problematikusabb. Ez ugyanis arra az előfeltevésre épül, hogy az állatok vagy éppen az emberszabású majmok 'logossal' nem rendelkező lények. A kérdés az, hogy hogyan értelmezhetjük a logosz fogalmát? Elsősorban – és bölcsészek körében tipikusan – olyan fogalmat értünk alatta, mint ész, értelem, racionalitás. Az etológusok azonban azt mondják, hogy az ember és az emberszabású majmok, vagy éppen az állatok esze, értelme, rációja között nem minőségi, hanem csak mennyiségi különbség van. Persze fordíthatjuk a logoszt beszédként is és akkor igaza van Arisztotelésznek, a beszéd specifikálja az embert, aki egy beszélő állat/majom.

Desmond Morris nyilvánvalóan végiggondolta ezt a problémát, amikor az embert *csupasz emberszerű majomként* (ape) definiálta. Ez a meghatározás sokkal szerényebb és sokkal pontosabb, mert az ember az egyetlen olyan emberszabású majom, amelynek a testét nem borítja szőr.



Csupasz majom első kiadásának a borítója

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Naked_Ape#/media/File:Nakedape.jpg

Köztudott, hogy az ember és a csimpánz örökítőanyaga 95%-99%-ban megegyezik egymással. Ennek az adatnak az értelmezése sem könnyű. Az biztosan kijelenthető, hogy genetikai értelemben az ember 98%-ban olyan, mint a csimpánz, viszont azt már nem mondhatjuk, hogy az ember 98%-ban természeti lény, mert a csimpánztól való eltérése is genetikailag kódolt, vagyis természeti jellegű. Ebben az értelemben az ember 100%-ig természeti lény.

Másrészt az emberi elme – a közismert hasonlat szerint – felfogható úgy mint egy hardver, míg a kultúra úgy, mint egy szoftver. Ezen analógia szerint az ember viselkedését a szoftver határozza meg. Ebből pedig az következik, hogy az ember 100%-ig társadalmi lény, vagyis az ember viselkedését a kultúra, de főleg az ész, teljes mértékben meghatározza. Ezért a gondolkodás főáramlata szerint érdektelenek az emberi test, sőt az elme természetes sajátosságai és diszpozíciói a kérdés csak az, hogy milyen „program” fut az emberi elmén.

Ez az értelmezés azonban felettébb kétséges. A hardver-szoftver metafora csak korlátozottan érvényes. Az emberek testi és lelki adottságai és diszpozíciói sokfajta kultúrával összhangba hozhatók, de nem hozhatók összhangba bármilyen kultúrával. Szerintem az ember természeti adottságai, az emberi elme hardverének a jellege jelentős mértékben leszűkíti az elvileg lehetséges kultúrákat.

A két oldal között a vita tulajdonképpen az emberi ész és az emberi természet

viszonyáról szól. Az ész csak az emberi természet által meghatározott kereteken belül tud szabadon dönteni a társadalmi együttélés alapvető kérdéseiről. Vagy az emberi ész még az emberi természet sem tudja korlátozni?

2.1.2 A csupaszmajom szükségletei és képességei

Az ember sajátosságai a földi életből származnak, úgy mint szén alapú életforma, a földi életre jellemző genetikai és biokémiai sajátosságok, halandóság, szaporodás. Továbbá az embernek mint csupaszmajomnak számos állati sajátossága is van. Az ember reprodukciós szempontból egy ivaros szaporodó állat, tehát az ember kétnemű lény. Ökológiai szempontból egy fogyasztó típusú és azon belül egy mindenevő állat. A többi mindenevő állathoz hasonlóan az ember is sokáig egy vadászó-gyűjtögető lény volt. Kommunikációs szempontból az ember speciális képessége, hogy nyelvi rendszerben használ. Társas szempontból pedig az ember egy közösségi lény.

Az ember létezéséhez és jólétéhez beláthatatlanul sok fizikai, kémiai és biológiai feltétel szükséges. Ilyen fizikai feltétel pl. a nappalok, éjszakák és évszakok váltakozása, a földet érő sugárzás megfelelő minősége és mennyisége, a földre jellemző gravitáció. Például a gravitáció hiányában az emésztés, keringés és az izmok működése sem tökéletes, ahogy a túlságosan erős gravitáció is súlyos megterhelést jelent az embernek.

Az emberi létezés és jólét további feltétele a légkör meghatározott összetétele, hőmérséklete, a megfelelő klimatikus viszonyok. Például az ember, mint melegvérű állat pontosan szabályozza a hőmérsékletét. ([hőszabályozás](#)) Az emberi test normális hőmérséklete 36,5 és 37,5 Celsius fok között van; ennél tartósan magasabb és alacsonyabb testhőmérséklet összeegyeztethetetlen az emberi élettel.

Az ember tehát meghatározott szükségletekkel rendelkező *hiánylény* – [Arnold Gehlen](#) kifejezését kölcsönvéve és újraértelmezve.

Az emberi szükségletek nagy részét a földi természet automatikusan kielégíti így az embernek ezekkel nem is kell foglalkoznia. Ezek a szükségletek csak napjainkban tudatosodnak, amikor realitássá vált a földi bioszféra pusztulása vagy radikális átalakulása. Ha a Föld bioszférája normálisan működik, akkor az embernek csak az egyre kényelmesebb létezéshez és fennmaradáshoz kapcsolódó igényeit kell kielégítenie, úgy mint élelem, szaporodás, lakhatás, közlekedés, szórakozás. Természetesen az embernek nemcsak szükségletei, hanem sajátosságai és képességei is vannak, amelyek segítségével fent említett szükségleteit képes a bioszférában kielégíteni. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy az ember képes a természetet a saját érdekei szerint átalakítani, vagyis képes a termelésre. Marx az ember megkülönböztető sajátosságát a szerszámhasználathoz, a munkavégzéshez és a termeléshez kapcsolta.



Egy vadászó-gyűjtögető életmódot folytató közösség ([Pygmy](#)) a Kongó völgyéből 2014-ben.

Forrás:

https://en.wikipedia.org/wiki/Huntergatherer#/media/File:Living_on_the_rainforest.jpg

2.1.3 A termelés paradoxona

A csupasz majom, majd az ember is vadászó-gyűjtögető életmódot folytatott, azaz úgy élt, mint bármely másik mindenevő állat. Ez volt ember eredendő és természetes életformája. Ez az életmód természeténél fogva nem képes súlyos károkat okozni az ökoszisztémákban, hiszen ha azok legyengülnek, akkor az embernek tovább kell állnia és így az ökoszisztémák regenerálódhatnak.

A letelepedő és a mezőgazdálkodó életformára való áttérés azt jelentette, hogy az ember természetes életmódja átalakult. Ennek elsődleges következménye az volt, hogy az ember a természetes ökoszisztémákat átalakította agrár-ökoszisztémákká. Megváltoztatta – ne szépítsünk – elrontotta az elfoglalt ökoszisztémát. Ez a romlás napjainkban, vagyis tízezer évvel később ökológiai válság formájában jelentkezik. Az ember ma már nemcsak az egyes ökoszisztémákat pusztítja, hanem általában a Föld ökológiai rendjét. A termelés persze az emberi természetet is átalakította, ahogy azt Rousseau is hangsúlyozta.

Ha nem sikerül megoldani az ökológiai válságot, akkor az emberre nehéz idők várnak. Rousseau, ahogy a természeti népek is, nyilván úgy gondolják, hogy az ember rossz döntést hozott, amikor szakított a természetes létmódjával, a vadászó-gyűjtögető életformával és

Ha kivágtad az utolsó fát és megmérgezted az utolsó folyót, rá fogsz jönni, hogy a pénzt nem lehet megenni. (Indián közmondás)

elkezdte termelni a javakat, ugyanis ez azt jelentette, hogy egyre nagyobb pusztítást okoz a természet rendjében. Az erdőket és más természetes ökológiai rendszereket az ember kövekkel és betonnal helyettesíti. A termodinamika terminológiáját használva: az ember alacsony entrópiájú, lágy és dinamikus élő rendszereket (pl. erdőket), magas entrópiájú, statikus és kemény élettelen rendszerekkel (pl. betonnal) helyettesíti. Nehéz ezt az entrópia növekedést és komplexitás csökkentést fejlődésként értelmezni.

Az évmilliók alatt kialakult természetes rend (azaz a bioszféra) képes – és félt, hogy csak az képes – arra, hogy a különböző érdekeket ideális módon elrendezze. A vadászó-gyűjtögető életmód biztosította az ember fennmaradását és biztosította számtalan más faj fennmaradását is az ökoszisztémákban. Ez egy win-win játék volt az ember és az élet számára is. A termelő ember vagyis az ökoszisztémákat átalakító ember előnye egyben más fajok hátrányát jelentette. A termelő ember zéró összegű játékká alakította a viszonyát a természethez. Kezdetben az ember sokat nyert, míg az élet sokat veszített ebben a játékban. Az ember azonban a földi élet része és annak pusztulása őt is pusztulással fenyegeti. Egy élettelen vagy jellegében radikálisan megváltozott bioszférában az ember sem tud fennmaradni.

Nyilvánvalóan ma már nem lehet visszatérni a természetes (vadászó-gyűjtögető) létmódhoz, de a termelés növelése helyett lehetne törekedni a természet átalakítása és megőrzése közötti egyensúlyra. „Vissza a természethez” jelszónak és programnak ebben az értelemben kellene újjászületnie a termelés esetében. Változtatásokra van szükség. A döntő kérdés, hogy ezek a változtatások a természet érdekében vagy annak ellenében történnek-e?

A természetes vagy természetellenes irányba történő haladás nemcsak a termelés, hanem az élet számos területén (test, nem, közösség, nemzet, tradíció, kultúra) felmerül. A biológiai és a kulturális evolúció évezredek alatt kialakult késztetések, értékek és intézmények működtetik a világunkat. Az evolúciósan kialakult megoldások egymást erősítik és stabilizálják. Ebben az

érzékeny rendszerben a gyors és alapvető változtatások szinten biztos, hogy romláshoz, működésképtelenséghez és többnyire tragédiához vezetnek. Az utópiák végzetes önhittsége (fatal conceit) többnyire disztópiákat eredményez.

Kérdések

1. Kant szerint mi a filozófia alapvető kérdése?
2. Miért tudjuk jellemezni az életet általában?
3. Desmond Morris miért nevezte az embert csupasz majomnak?
4. Az embernek milyen természetes szükségletei és képességei vannak?

Irodalom

Christian, David (2019): *A nagy történelem. A világegyetem és benne elfoglalt helyünk.* Akkord Kiadó. Budapest.

Morris, Desmond (1989): *A csupasz majom (The naked ape)*; Európa, Budapest.

Prigogine, I. - Stengers, I (1995): *Az új szövetség. A tudomány metamorfózisa.* Akadémiai Kiadó Budapest.

Tóth I. János. (1997): *Disszipatív ember.* Kandidátusi értekezés. Szeged.

Tóth I. János (2005): *Fejezetek a környezetfilozófiából. Szerzők és irányzatok.* JATEPress, Szeged.